

Pòrtic

Ferran Sáez Mateu

La fi del progressisme il·lustrat

El debat natura/artifici en la política

Ferran Sáez Mateu

La fi del progressisme il·lustrat

El debat natura / artífici en la política

Pòrtic

Primera edició: novembre del 2024

© Ferran Sáez Mateu, 2024

Drets exclusius d'aquesta edició:

Raval Edicions, SLU, Pòrtic

Av. Diagonal, 662-664

08034 Barcelona

ISBN: 978-84-9809-582-1

DIPÒSIT LEGAL: B. 14.054-2024

Fotocomposició: Grup62

La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor.

La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals perquè sosté l'ecosistema de qui escriu i de les nostres llibreries.

En comprar aquest llibre contribuïu a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement.

A Grup62 agraïm que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa d'autors i autors perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.

Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra. Podeu contactar amb CEDRO a través del web www.conlicencia.com o per telèfon al 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

TAULA

Estranyeses (introducció)	11
Malentesos	23
Perplexitats	65
Desencontres	103
Escàndols	131
Evocacions	165
(Re)Capitulacions	195

L'anècdota no és imaginària. Transcorre en una farmàcia ubicada al barri del Raval, a Barcelona, molt a prop de la facultat on treballo. M'adono que no m'he pres la medicació i vaig a comprar lisinopril, un antihipertensiu que utilitzo des de fa anys. L'empleada em pregunta si porto la recepta. Li dic que per a aquest preparat no en cal. Entre didàctica i autoritària replica: «Sí, però si la portés jo sabria que vostè està *realment* sota control mèdic. L'automedicació és perillosa!». Mentre deixa anar la peroració, em fixo que davant meu hi ha tota mena de productes d'eficàcia dubtosa, placebos a preus desorbitats, i fins i tot autèntics frauds, com aquelles polseres «energètiques» que funcionen com abans funcionaven les potes de conill. L'hi faig notar, tot assenyalant un petit cartell on s'anuncien flors de Bach. Ara, conciliadora però amb una rialleta nerviosa, em diu: «Bé, home, no és el mateix: això no fa cap mal a ningú!». «Ni tampoc cap bé», afegeixo jo. El seu somris és cada cop més forçat. «Això són coses *naturals*, mentre que el que vostè em demana és *tot química*». Tot química... Natura, artifici: de què em parla, exactament, aquesta dona?

Fa més d'una dècada, el Comitè de Ciència i Tecnologia

de la Cambra dels Comuns del Regne Unit va determinar, després d'analitzar nombrosos estudis elaborats amb protocols metodològics rigorosos, que determinats preparats «naturals» disponibles a les farmàcies britàniques no tenien cap efecte en la salut humana, amb la previsible excepció dels que proporciona el placebo. En conseqüència, l'esmentat comitè dictaminà que aquests productes, inclosa l'homeopatia, no haurien de formar part del Servei Nacional de Salut. Els crítics amb la mesura van objectar que l'esmentat comitè «preferia els remeis *artificials* als *naturals*», insinuant de passada que darrere hi havia la pressió de la indústria farmacèutica.

La segona escena també parteix d'un fet real que no té res a veure amb l'anterior però que s'esdevé, curiosament, a tocar de l'esmentada farmàcia, en un forn cafeteria que hi ha allà mateix i que freqüento gairebé cada matí des de fa un quart de segle. A la vora de la taula on soc hi ha tres dones d'uns seixanta-cinc o setanta anys que esmorzen plàcidament mentre comenten l'actualitat. Una d'elles explica que l'actor d'una sèrie (ni el nom de la persona ni la sèrie em sonen de res) s'ha casat amb un altre home, que pel que veig també és famós. Segons la seva companya de taula, ja vivien junts des de feia anys. La tercera rebla: «Que facin el que vulguin, però per què s'han de casar? És *antinatural*». La que ha iniciat la conversa respon: «Com que “antinatural”? El [Toni] Cruanyes va dir a la tele que hi ha pingüins gais, i per tant sí que és *natural*». La conversa va desplaçant-se cap a dreceres argumentals més aviat incertes, però finalment semblen arribar a un quasiconsens: si el fet fos *natural*, llavors resultaria moralment lícit. Si no, no. En cap moment tenen en compte la lliure decisió d'aquestes dues persones, sinó només els límits marcats pel suposat caràcter natural o

bé artificios del fet. Em sorprèn que cap de les tres hagi fet esment de preceptes religiosos, costums arrelats, etc. No han afluorat paraules com «immoral» o «pecaminós», cosa que d'alguna manera resulta tranquil·litzadora. El nou referent és l'adjectiu «natural», també omnipresent a l'establiment on som («Només productes naturals»). Em pregunto: ¿aquest canvi de referents és emancipador o bé forma part de les erràtiques i molt postmodernes ondulacions entre la sacralització i la dessacralització del matrimoni o d'altres fets anàlegs? Què és, el matrimoni?

Fins al segle XIII, més concretament fins al 1230, era un assumpte en general privat. És Gregori IX qui el regula. Tot i això, les classes populars continuaran unint-se en matrimoni en un context familiar, però no informal, almenys durant un segle més, en funció dels costums locals. Erwin Panofsky va demostrar que el cèlebre retrat del 1434 de Giovanni Arnolfini i la seva dona, pintat per Jan van Eyck, era en realitat una cerimònia nupcial domèstica en què el pintor exercia alhora de testimoni i d'oficiant. A la Grècia clàssica ni tan sols hi havia un terme per definir el que avui entenem per matrimoni (la *ἐγγυή* era el pacte previ entre les dues famílies, mentre que el *γάμος* n'era la consumació en forma de celebració). Per descomptat, han existit centenars de ritualitzacions d'aquest acte a tot el món occidental —molt importants, per exemple, entre els patricis romans—, però poc o gens semblants a la institució actual. D'unions matrimonials, incloses les homosexuals, n'hi ha hagut de tota mena. ¿Es tracta, doncs, d'un artifici que pel fet de ser universal pot semblar també *natural*? ¿O bé és justament la natural establilitat requerida entre els éssers humans per poder procrear amb garanties d'èxit la que s'ha transformat en un artifici institucional? La immensa majoria —el 72%!— de les 1.170

societats estudiades al cèlebre atlas etnogràfic de Murdock eren polígames. ¿Significa això que la poligàmia és clarament «més natural» que la monogàmia? I si no és així, quin sentit té? És a dir, com pot interpretar-se una diferència percentual tan significativa i repartida? ¿I si el problema està, en realitat, en el mateix binomi natural/artificial, que acaba condicionant sense remei la nostra percepció de la realitat? Etcètera.

Tercer exemple. Mentre començo a escriure aquest assaig, els greus episodis amb rerefons racial —o racista— es van repetint als Estats Units. Allí hi ha una institució oficial anomenada United States Census Bureau (USCB) que, entre altres funcions, cada dècada reclassifica la població nord-americana en funció de la seva «raça». Per què afegeixo unes vistoses cometes al terme *raça*? Doncs perquè, deixant de banda les seves connotacions històricament sinistres, la noció de raça tal com l'entén la USCB és tan científica com l'astrologia o la quiromància. És evident que els éssers humans presentem diferències morfològiques, però les races tal com es teoritzaven al segle XIX simplement no existeixen. Per tant, la raça no constitueix un fet biològic en si mateix sinó que només és la interpretació, històricament canviant, de determinades diferències fenotípiques. Tot sembla indicar que és així, però no faltarà qui objecti que fer abstracció d'aquestes diferències evidents com a conseqüència de determinats escarments històrics no ens deixa entendre la diversitat humana, tant individual com col·lectiva. La propensió estadísticament significativa a determinades malalties o, posem per cas, la tolerància a la lactosa, que és molt diferent entre un europeu blanc i un amerindi del Mato Grosso, conviden a matisar l'afirmació que hem fet abans. Una altra cosa, òbviament, és que fem

servir aquesta matisació més o menys raonable d'una manera malintencionada. No seria la primera vegada...

Sigui com sigui, la periclitada noció de raça segueix vigent als Estats Units, tot i que han sorgit eufemismes destinats a suavitzar-ne l'abast semàntic. Qualsevol acte administratiu pot implicar emplenar un imprès on, a banda de l'adreça o el telèfon, hi consta la suposada «raça» del comprador. En la majoria de països d'Europa, aquest tipus de preguntes no són només improcedents, sinó fins i tot il·legals. Ara bé, per què als Estats Units ben pocs es queixen de l'existència d'institucions públiques com la USCB? Què pot explicar aquesta passivitat de les persones «no blanques» davant d'una cosa tan inquietant com l'ús quotidià i constant de la noció de raça? La resposta és tan senzilla com paradoxal (i també un punt decebedora): sense aquestes estadístiques les quotes racials i les polítiques de discriminació positiva no serien possibles a les universitats, per exemple, precisament perquè es fonamenten en la noció de raça. Així, doncs, ¿les quotes racials són un artifici polític per desdibuir, o fins i tot ocultar, les diferències naturals entre individus i col·lectivitats, o bé són la justa i encara insuficient correcció institucional a aquestes diferències derivades d'una discriminació secular?

Quart i últim exemple. Des de fa més d'una dècada, i gràcies a la caixa de ressonància global de les xarxes socials, s'ha posat de moda el *dog dancing*. Es tracta d'un espectacle d'estètica kitsch on les persones ballen amb els seus gossos a partir de coreografies força sofisticades. L'actuació no vol ser còmica, sinó que es planteja com si tots dos ballarins fossin humans. D'animals ensinistrats que participen en espectacles n'hi ha hagut sempre, i no només eren gossos (cavalls, micos, ossos, etc.). En aquest cas, però, l'animal és —no sim-

plement *actua com*— un ballarí, cosa que acaba perfilant una relació més aviat estranya, o fins i tot malsana, amb el seu *partenaire* humà. Amb seu a Bèlgica, la Fédération Cynologique Internationale regula aquestes competicions fins a l'últim detall a partir d'un document anomenat *Reglament per als concursos internacionals de «Dog Dancing» de l'FCI*. El punt 1.3.7 d'aquest text («Femelles en zel o lactants») diu, per exemple: «Les femelles en zel s'admeten a les competicions internacionals, així com als campionats del món de l'FCI, però han d'actuar al final. S'han de mantenir fora del recinte i dels voltants fins que els altres gossos hagin acabat la seva actuació. Els organitzadors han d'informar que una femella està en zel com més aviat millor, com a molt tard durant la sessió informativa del matí». La nostra relació amb els animals és cada cop més paradoxal. D'una banda els tractem com a pura proteïna de granja destinada a l'escorxador; de l'altra, els humanitzem grotescament. Alguns creuen que cal eliminar el que anomenen «prejudicis *especistes*» (el terme prové del neologisme anglès *speciesism*, encunyat el 1970). És, de moment, l'última frontera.

Els quatre casos que acabem de detallar, tan diferents, ens faculden a constatar que el binomi conceptual natura/artifici ha estat, i continua sent, un dels principals eixos vertebradors dels debats polítics *profunds*, és a dir, d'aquells on s'infereixen conclusions de llarg recorregut a partir de determinades concepcions filosòfiques de l'ésser humà. De fet, convidem el lector a pronunciar-se sobre els quatre temes tractats abans. Comprovarà com, de manera immediata, apareix una línia divisòria perfectament nítida entre allò que entenem per «dretes» i allò que qualifiquem d'«esquerres».

Aquí, però, volem subratllar la traducció d'aquestes qüestions en el si del conflicte entre el progressisme de matriu il·lustrada i la postmodernitat tardana o paròdica, que definirem després. En aquest context concret, l'esmentada línia divisòria, tan clara des d'una perspectiva moderna-il·lustrada, ha acabat adquirint coloracions ideològiques molt estranyes, avui plenes de revolts conceptuals que en el millor dels casos són problemàtics, i en el pitjor, racionalment inassumibles. No es tracta només de simples malentesos teòrics, sinó de fraseologies pseudocientífiques que s'estan traduint en polítiques públiques cada cop més absurdes i invasives, contràries a principis bàsics de la democràcia liberal. Si bé és cert que la postmodernitat constitueix, en el fons, una *normalització de la confusió* (fragmentació, relativitat, performativitat, fugacitat, etc.), això no pot facultar ningú a pretendre que una societat es basi en contradiccions cada cop més extravagants i estèrils. Des d'una perspectiva democràtica, tampoc no és lícit que en comptes de buscar un consens es forci una falsa unanimitat per la via de les noves inquisicions acadèmiques i mediàtiques.

Sense voler jugar a les generalitzacions, puc certificar que moltes persones del meu entorn professional —professors universitaris, escriptors, periodistes— viuen amb un cert neguit la censura encoberta, i sobretot l'autocensura, en relació amb temes com els que hem exposat en aquesta introducció. Molts eviten posar exemples a les seves classes, on de vegades hi regna una autocontenció tensa, incompatible amb l'esperit crític i lliure que hauria de presidir la docència universitària. La clau d'aquest sistema de censura i xantatge és el concepte d'escàndol doctrinal, entès com una transposició del vell escàndol sexual. L'escàndol doctrinal és el mecanisme per mitjà del qual la culpa i el càstig queden

fusionats en un sol acte comunicatiu que els connecta, l'*heretgia per aclamació*, en general fermentada a l'inframón de les xarxes socials. El terme *heretgia* aquí és menys metafòric del que sembla: l'escàndol és un concepte teològic important, tant a l'Antic Testament com al Nou, sobretot a sant Pau. Avui, aquest ressort apuntalat per l'omnipresència i centralitat social i cultural de les pantalles s'activa automàticament a partir de temes que tenen a veure amb el binomi natura/artifici, com fa segles va passar en relació amb la puresa doctrinal de la religió. A aquesta transfiguració de l'escàndol li dedicarem diversos apunts; l'«escandalisme» és un tema important. De fet, és la clau per fer intel·ligibles la majoria de contradiccions que ens han portat fins aquí.

Fa poc, Slavoj Žižek deia que, a diferència del que pensen molts intel·lectuals, les grans bogeries de la postmodernitat paròdica encara no han començat a declinar. Soc del mateix parer. En la mesura que s'han institucionalitzat i formen part, per exemple, dels plans d'estudis i de la burocràcia de la recerca universitària, el seu recorregut serà llarg i desemboçarà potser en una redefinició catastròfica de coses tan diverses com el saber científic i humanístic, el món de la comunicació o les editorials. Si aquest assaig serveix per atenuar una mica un dalta baix que ja comença a ser inexorable, em sentiré satisfet. Avui, la hipersusceptibilitat tàctica del postmodernisme paròdic és, de facto, una forma com una altra de violència simbòlica: ha restringit llibertats, ha coartat l'expressió d'idees legítimes i ha ideologitzat i infantilitzat la universitat o els mitjans per la via del xantatge anònim a les xarxes socials. Cal oposar-s'hi amb determinació per una qüestió tant d'honestat intel·lectual com de conviccions democràtiques.

Un aclariment. Aquest llibre és un assaig breu, no una suma de *papers* acadèmics, és a dir, una rutinària i banal acumulació de ressenyes. No té cap pretensió de demostrar ni de refutar res. Un assaig és una exploració, una temptativa, un anar a les palpentes *en presència del lector*, sense trucs. És una manera d'obrir perspectives per poder avançar, no pas de tancar-les, amb tot el que això té de bo i de dolent. No estem descobrint res, òbviament: aquest és tot just el camí que va obrir el nostre admirat Montaigne al segle XVI.